

MARION CODERCH

La dama com a objecte de l'amor espiritual en la poesia d'Ausiàs March

RESUM

El motiu literari de l'amor ocupa un lloc preeminent en el conjunt de l'obra lírica del poeta valencià Ausiàs March. Algunes de les composicions que hi estan dedicades desenvolupen el tema des d'una perspectiva filosòfica, mentre que, en altres casos, el discurs poètic se situa en el marc de la tradició lírica cortesana. En aquest context, la imatge de la dama com a objecte de l'amor juga un paper fonamental. Prenent com a punt de partida la indignitat del gènere femení, els poemes marquiàns de caire més cortès plantegen una vivència de l'amor humà en què l'única circumstància que pot fer la dama mereixedora d'un amor pur i espiritual és la pèrdua de la seva naturalesa carnal. Aquest article mostra el procés d'espiritualització de la figura de la dama.

ABSTRACT

A significant part of the lyric production of the Valencian poet Ausiàs March is dedicated to love. Some of these poems develop philosophical thoughts on different kinds of love, whereas in other pieces of March's work the discourse is set within the frame of the courtly tradition. Here, the image of the lady as the object of love plays a key role. Taking the unworthiness of the feminine gender as a point of departure, March's work shows that the only circumstance under which the lady can deserve pure, spiritual love is the loss of her fleshly nature. In this essay, we show how this process takes place in March's lyric world.

MARION CODERCH

La dama com a objecte de l'amor espiritual en la poesia d'Ausiàs March

La poesia d'Ausiàs March (c. 1400-1459) representa un nou estadi en el procés de transformació dels ideals cortesos tradicionals.¹ Podem dir que, amb March, l'herència lírica cortesà d'arrel trobadoresca és objecte d'una reelaboració i d'una renovació que l'adapta a les exigències de l'entorn social i cultural contemporani. Un dels aspectes en què aquest procés de transformació es fa més visible és el de la representació de les imatges femenines. March ens ofereix tot un espectre de figures de dones, des de la dama com a imatge de la virtut en grau extrem fins a la dona que és vilipendiada i menyspreada en el maldit. Aquesta varietat de figures femenines està relacionada

1. Per a una bibliografia d'Ausiàs March, vegeu Alemany Ferrer i Martines Peres, «Bibliografia sobre Ausiàs March», dins R. ALEMANY FERRER (ed.), *Ausiàs March: textos i contextos*, Biblioteca Sanchis Guarner 37, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 365-408. A les aportacions fetes pels estudis clàssics d'Amédée Pagès (*Ausias March et ses prédécesseurs: Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux xive et xve siècles*, París, Champion, 1912), Pere Bohigas (A. MARCH, *Poesies*, ed. Pere Bohigas, 5 vols, Els Nostres Clàssics 71-75, Barcelona, Barcino, 1952, vol. I), Manuel de Montoliu (*Ausiàs March*, Barcelona, Alpha, 1959) i Martí de Riquer (*Història de la literatura catalana: Part antiga*, 3 vols, Barcelona, Ariel, 1964, vol. II, p. 471-568), cal afegir els treballs de Jaume J. Chiner Gimeno (*Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Consell Valencià de Cultura, 1997; i «*En vós està fer son cas flach o forí*» (CVII, 9). Correccions d'impremta, correccions d'autor a *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*», *Llengua i Literatura*, 10, 1999, p. 361-84), que ofereixen informació actualitzada sobre la vida del poeta. Costanzo di Girolamo fa un bon resum dels aspectes principals de la lírica marquiana a A. MARCH, *Pagine del Canzoniere*, a cura de Costanzo di Girolamo, Biblioteca Medievale 7, Milà, Luni, 1998, p. 9-54.

amb els diversos graus d'espiritualitat de l'amor humà que March analitza en els poemes de caire més teòric. En aquest article ens proposem de demostrar en quines condicions la figura femenina apareix com a objecte digne de l'amor espiritual en la lírica de March.

AUSIÀS MARCH I LES DONES EN GENERAL: UN PLANTEJAMENT NEGATIU

En abordar el tema de les imatges del gènere femení que vehicula la poesia d'Ausiàs March, és necessari deixar clar quin és el plantejament d'origen. En el discurs líric cortès, la misogínia característica de l'herència cultural medieval havia entrat en contacte amb la tendència civilitzadora que estava en voga a les grans corts feudals dels segles XII i XIII. Una de les manifestacions d'aquesta tendència civilitzadora era la deferència cap a la dama. En el marc de la lírica cortesana, la tendència a l'exalçament de les dames nobles pròpia d'aquest entorn entra en interacció amb el rerefons cultural, que considerava la dona com un ésser proveït de característiques eminentment negatives. El resultat d'aquest contacte és una multitud de combinacions en què els dos ingredients, actuant en proporcions variables, s'uneixen per oferir una diversitat d'imatges femenines, tant positives com negatives. Ausiàs March, com a hereu de la tradició cortesana, no és pas una excepció: cal considerar que les idees sobre les dones en general que trobem en la seva poesia són producte d'aquesta base misògina, habitual en la formació cultural de l'home medieval. Així, no podem admetre l'opinió, sostinguda per diversos estudiosos en el passat i en el present, que l'actitud negativa de March cap a les dones és el resultat dels seus desenganys amorosos.² D'acord amb Robert Archer, podem afirmar que les idees negatives sobre el gènere femení no són la conclusió que l'amant cortès despitat ha tret de les seves experiències amb les dones, sinó que són «el punt de partida de la resta dels seus poemes».³ Una lectura acurada i una contextualització dels versos en qüestió revelen que, per a March, l'afirmació

2. Per exemple, Pagès (*Ausiàs March et ses prédécesseurs*, p. 218), Bohigas (*A. MARCH, Poesies*, vol. I, p. 117-21) i, més recentment, J. Ferraté (*Llegir Ausiàs March*, Assaig 12, Barcelona, Quaderns Crema, 1992, p. 129) i Ramírez («Ausiàs March: el saber del sentiment», dins R. ALEMANY FERRER, (ed.), *Ausiàs March: textos i contextos*, p. 338).

3. R. ARCHER, «Ausiàs March i les dones», dins ALEMANY FERRER (ed.), *Ausiàs March: textos i contextos*, p. 14.

dels defectes de la dona no és mai el producte d'un descobriment del qual vol fer partícip el seu públic, sinó que apareix com a constatació d'una veritat objectiva, indiscutible i natural. En el seu comentari del poema LXXI («¿Què m'ha calgut contemplar en amor»), Archer demostra que el discurs de March s'allunya de la tradició literària misògina en dos sentits: d'una banda, hi manca l'element de vituperi característic del discurs misogin; de l'altra banda, no segueix el procediment, habitual en aquest discurs, de bastir un atac a les dones en general a partir d'una acusació particular contra una dona concreta.⁴ Més aviat al contrari, els defectes de la dama particular són una conseqüència lògica de la natura imperfecta del gènere femení: en comptes de fer extensiu l'abast del seu discurs d'allò que és particular a allò que és general, March aplica la norma general al cas particular.

Vegem uns exemples de les consideracions pessimistes sobre el gènere femení que trobem a la lírica de March. La natura imperfecta de la dona («ço que'l món ha per pus imperfet», CII, v. 198)⁵ implica alguns dels defectes que li són tradicionalment atribuïts per la literatura misògina, com ara la inconstància (VIII, vv. 37-40; LXXI, vv. 65-66; XC, vv. 57-60.), la deshonestat (LXXI, vv. 67 i 89-90) i la falsedat (CII, vv. 169-176; CXVII, vv. 1-4). Observem l'absència d'intenció informativa d'aquestes afirmacions, en favor d'una voluntat purament constatadora d'un fet que ja és ben sabut: la inconstància femenina no és cap novetat per als entesos en qüestions d'amor («Qui en amor és ben apercebut/sap que jamás dona tenc voler ferm», LXXI, v. 67); d'una altra banda, la possibilitat de trobar ferma en una dona és considerada per l'amant poc o gens real, com ho demostra l'ús de l'imperfet de subjuntiu en aquests versos:

perquè d'amor jo mal ja no diria,
que en ell no és de ben fer lo poder,
car fermetat de dona hi és mester,
e si la ves per déu l'adoraria (VIII, vv. 37-40)

Trobar lleialtat en una dona és considerat una tasca impossible, i la falsedat apareix com una qualitat assignada als éssers de gènere femení:

4. *Ibidem*, p. 24.

5. Totes les cites són de l'edició de Robert Archer (A. MARCH, *Obra completa*, 2 vols., Barcelona, Barcanova, 1997, vol. I).

Lo cinquéu peu del moltó ab gran cura
 jo he cercat (e no-n té sinó quatre!),
 volent honest en amor deshonest
 e llealtat en cor de falsa fembra, (CXVII, vv. 1-4)

Si les dones s'estan de cometre actes deshonestos no ho fan per honestedat, sinó per por (LXXI, vv. 89-92), per vergonya (LXXV, vv. 89-90) o perquè la seva situació els ho impedeix (LXXVI, vv. 41-44). Un altre motiu habitual de la literatura misògina que March reprèn és la manca de seny de les dones (*enteniment enferm*, LXXI, v. 67; també XCIX, vv. 89-91), especialment quan s'enamoren (LXXXVIII, vv. 45-48). És la deficiència del *seny femení* el que fa que, en cert cas particular, la dama rebutgi l'amor pur que l'amant li dedica (XXII, vv. 37-40). Els *fins amants* no són valorats pel *femení llinatge*, ja que les dones prefereixen els amants deslleials (LI, vv. 30-32). Molts d'aquests motius són comuns a la lírica dels poetes contemporanis i immediatament posteriors a March.

Un altre tema recurrent a la lírica dels poetes coetanis i seguidors de March és el de la dona com a ésser eminentment carnal. Tot participant d'una tradició que es remunta als escrits patristics sobre la naturalesa femenina, March hi fa la seva contribució, declarant que la dona és esclava de la seva concupiscència. Després d'haver cercat debades *gran seny* o *bondat* en les dones, l'amant confessa que «sinó carn no hi trop», i ratifica la certesa de la seva afirmació sense deixar lloc a discussions: «A quatre peus deu anar qui no ho creu» (XCIX, vv. 89-92). En una altra ocasió, assegura que el poder del desig carnal sobre les dones és fins i tot superior al poder que aquest mateix desig té sobre les bèsties, ja que el desig femení s'aviva «pensant en algun passat cas», i el record del plaer passat «mourà aptit en fet luxuriós» (LXXI, vv. 73-80).⁶ La incapacitat de superar la naturalesa carnal, la deshonestedat, la manca de seny i la inconstància, característiques que defineixen la dona a la poesia de March, són les causes de la ineptitud femenina per a l'amor honest.

6. El motiu de la remembrança del plaer passat com a estímul del desig sexual apareix associat tant a l'home com a la dona a l'obra dels filòsofs naturals medievals (J. CADDEN, *Meanings of Sex Difference in the Middle Ages: Medicine, Science, and Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 98; J. A. SCHULTZ, *Courtly Love, the Love of Courtliness, and the History of Sexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 2006, p. 70).

La negativitat i el pessimisme amb què March retrata el gènere femení en la seva poesia fan necessària una rehabilitació radical de la imatge de la dona, si aquesta ha de ser objecte d'un discurs positiu. El paisatge negatiu en què s'inscriuen les imatges femenines ja de bon començament proporciona, precisament, el marc que fa possible la lloança de la dama en el grau més alt.⁷ Vegem com s'articula aquesta maniobra.

UNA DONA DIGNA D'AMOR ESPIRITUAL: LA DAMA COM A EXCEPCIÓ

Malgrat les limitacions morals i intel·lectuals que March atribueix a les dones en la seva poesia, la tradició cortesa en la qual s'inspira fa possible que hi hagi un camí cap a la representació d'imatges femenines positives. De fet, són aquestes limitacions naturals de base les que fan que les imatges positives de dones assoleixin una dimensió excepcional, i que el seu exalçament sembli especialment merescut perquè han sabut superar la pròpia condició. Així, la lloança depèn de la mesura en què una dona concreta apareix com a excepcional respecte a les dones en general. La lloança d'una dama concreta no és, doncs, un discurs positiu sobre la dona, sinó l'admissió de la possibilitat que hi hagi excepcions a una regla que es manté en tot el seu vigor. El contrast entre les limitacions del gènere femení i les virtuts de la dona que les ha superades contribueix a reforçar-ne la lloança, que adquireix un valor afegit al que representen les virtuts en si mateixes. Amb aquest plantejament, March recupera un dels trets característics del discurs patristic medieval en favor de les dones: la defensa és bastida a l'entorn d'una figura particular, i basada en la seva capacitat de superar les limitacions de la natura femenina. Tot integrant elements de la lírica cortesa amb característiques de la literatura patristica sobre les dones, March estén un pont entre dues maneres diferents de tractar la qüestió femenina i abasta, a manera de compendi, dues tradicions paral·leles del discurs sobre la dona.

La figura de la dama virtuosa apareix, en alguns casos, explícitament contraposada a la natura defectuosa de les dones en general. La dama que apareix en el poema LXXXVIII és inaccessible a l'amor perquè el seu seny la'n protegeix:

7. R. ARCHER, «Formes del desamor: blasme de dones i maldit», dins R. ALEMANY (ed.), *Ausiàs March i el món cultural del segle XV*, Symposia Philologica 1, Alacant, Universitat d'Alacant/ Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1999, p. 61.

En contra amor vostre cor ha armadura,
 e per tots temps ab la raó-s consella;
 si no amau no és gran meravella,
 car poca amor no viu on seny atura (vv. 41-44)

Això la converteix en excepcional entre les dones, ja que, com a regla general, «la voluntat de dona enamorada/no troba frems aquella refrenassen» (vv. 47-48). En el poema VI l'amant afirma, com hem vist més amunt, que les dones pateixen una incapacitat natural per conèixer «lo fin secret d'amor» (vv. 45-46). Però, tot seguit, admet la possibilitat que hi hagi una excepció a la regla general: una dona «en sentiment triada en millers trenta» (v. 48). I, immediatament després, el poeta ens situa a la tornada, dedicada a «Plena de seny» en un registre plenament cortès (vv. 49-52). La proximitat de la presència d'aquesta dona possiblement excepcional amb la dama a qui està dedicat el poema suggereix una potencial identificació entre totes dues.⁸

En abordar el tema de les lloances dedicades a la dama a la poesia d'Ausiàs March, hem de fer esment del poema XXIII, dedicat a una dama que hi és anomenada Teresa. Es tracta d'un exercici d'exalçament en grau màxim, ja que la dama és objecte de lloança incondicional i, en la ficció textual, no és lloada només pel poeta, sinó també per altres homes (vv. 17-20). Tanmateix, hem de considerar que aquest poema participa més del gènere laudatori en sentit ampli que no pas del de la poesia amorosa, ja que hi falta un dels elements fonamentals d'aquesta: el marc d'una relació sentimental entre l'amant i la dama.⁹ En efecte, el poeta deixa ben clar des del començament que desenvoluparà el seu discurs

8. Archer interpreta aquest vincle implícit com «una mena de repte» que l'amant adreça a la dama, per tal que aquesta demostrï la seva excepcionalitat amb la pràctica d'un amor pur com el que li professa ell (A. MARCH, *Obra completa*, vol. I, p. 56).

9. No podem, doncs, compartir l'opinió de Lola Badia, que considera el poema XXIII un exercici de dignificació de la figura femenina per convertir-la en objecte acceptable de l'amor espiritual d'altres composicions (*Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 162-163). La possibilitat que el poema XXIII hagués estat concebut com a obra de circumstàncies ja va ser suggerida per Bohigas (A. MARCH, *Poesies*, vol. I, p. 55), i ha estat confirmada per Espadaler («Sobre el poema XXIII d'Ausiàs March», dins *Homenatge a Antoni Comas: Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, 1985, p. 125-126).

Lleixant a part l'estil dels trobadors
 qui, per escalf, trespassen veritat,
 e sostraent mon voler afectat
 perquè no'm torb, [...] (vv. 1-4)

Cal entendre per *trobadors* no només els trobadors de l'època clàssica, sinó els poetes de la tradició lírica cortesa en general.¹⁰ En aquest poema, la virtut principal de la dama, allò que provoca la lloança, és el seu seny. El paper predominant del seny com a motiu de la lloança també marca una distància entre aquest poema i la tradició cortesa, en què la dama era exalçada per la seva bellesa, la seva noblesa o les seves virtuts morals, sense que el seny hi jugués un paper rellevant. Un altre element que situa, fins a un cert punt, aquest poema XXIII a distància de la tradició trobadoresca clàssica és el fet que el nom de la dama hi sigui esmentat. Aquest tret del discurs l'acosta més a la lírica amorosa de Petrarca o de Dante, on la dama sí que és al·ludida amb un nom de dona, sense que el seu nom quedi ocult sota el senyal característic de la lírica trobadoresca tradicional.¹¹ En qualsevol cas, el que March ens ofereix en aquest poema és una nova variant de la imatge femenina: la dama que és lloada objectivament i desinteressadament.

En el context convencional de la lírica cortesa, la dama que és objecte de l'amor també pot ser objecte de les lloances més elevades. Així, l'amant pot arribar a atribuir característiques divines a la dama: «vós, dona, son mon déu e mon delit» (LIII, v. 25); «lo vostre cos per deessa vull colre» (XXXVI, v. 28). Com un déu, la dama és digna d'adoració:

A vós ador, si no me'n repreneu;
 deixau a mi càrrec de consciència;
 en tan extrem és ma gran benvolença
 que vos confés per un terrenal déu (XXXVII, vv. 37-40)

10. Archer argumenta la conveniència d'aquesta interpretació en la seva edició (A. MARCH, *Obra completa*, vol. I, p. 115). Vegeu també J. FERRER, «Sobre el concepte ausiasmarquià d'escriptura: Un pas cap a la modernitat», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 26, 1997, p. 112; i M.-C. ZIMMERMANN, «Ausias Marc: Construcció de la veu poemàtica i recerca del sentit», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 26, 1997, p. 43.

11. Sobre la interpretació de la referència al nom de Teresa en el poema XXIII, vegeu l'argument de L. P. A. Maingon («"Sapientia" i la identitat de dona Teresa en la poesia d'Ausias March», *Els Marges*, 21, 1981, p. 113-9), refutat per Espadaler («Sobre el poema XXIII d'Ausias March», *ibidem*, p. 121-31).

Com veiem, l'amant admet la possibilitat de ser considerat blasfem, però aquest perill pot, fins i tot, reafirmar-lo en les seves posicions:

E si d'açò vers Déu comet ofensa,
jo me'n confés; a penedir no baste:
la gran sabor del penident no taste;
la vostra pens ser de verins defensa. (XXXVI, vv. 29-32)

En una altra ocasió, l'amant demana a la dama que intercedeixi prop de Déu perquè els amants grossers puguin vèncer «lo pecat d'amor folla» (XXIV, vv. 41-44). Com assenyala Archer, l'amant atribueix a la dama una capacitat pròpia de la mare de Déu.¹²

Un altre cas clar de representació femenina plenament positiva és el que ens presenten els versos on l'amant manifesta sotmetre's a la voluntat de la dama. Vegem-ne uns quants exemples. En el poema XLVIII, l'amant assegura que complirà de gust tot allò que la dama li mani, mentre li sigui permès de continuar el servei d'amor:

tot se farà lo que serà manat,
ab que d'amar no sia defensat,
car mon voler en àls no pot servir. (vv. 19-24)

De vegades, la voluntat de submissió a la dama no es limita a les accions de l'amant, sinó que s'estén també al seu mateix judici, que es declara disposat a abandonar per abraçar l'opinió d'ella. En el poema CIX l'amant manifesta la intenció d'acceptar els designis de la dama si, malgrat el seu patiment, no el considera digne del seu amor:

Ací és causat lo meu mereiximent
com la dolor i el treball a mi plau,
mas no meresc ser amat si us desplau:
no basta en pus que un covidament. (vv. 13-16)

En alguns casos, el valor de la dama equival a un preu impossible de pagar: «[...] car no-s pot bé comprar/la vostra amor: lo preu és infinit» (CIX, vv. 11-12). La dama és de tan alt preu que no hi ha en el món un amant capaç

12. A. MARCH, *Obra completa*, vol. I, p. 121.

d'estimar-la com ho mereix: «no us ama assats qui amant no esclatàs» (L, vv. 25-28). En un to lleugerament menys exaltat, l'amant afirma: «Vostra valor tot quant pusc dar me costa;/no-m resta pus que-l viure dolorós» (XXXVIII, vv. 33-34). El valor de la dama és tan alt que l'amant dubta que ella li pugui dedicar gens d'atenció, i n'és dolorosament conscient:

[...] tostemps desigé
 dona servir on cabés tot mon alt,
 e, quan la veig, mon cor s'ajau malalt,
 creent de cert que no-s dolrà de me. (XVI, vv. 13-16)

En una altra ocasió, maleeix l'amor perquè li ha fet «follament de tant preu estimar/que no imagín que haver se pogués» (XXXV, vv. 33-44).

UNA VARIANT DE LA FIGURA DE LA DAMA DIGNA D'AMOR ESPIRITUAL: LA DAMA MORTA

En l'apartat anterior hem vist com, en la mesura que les imatges femenines representen excepcions a la regla general de la natura de la dona, són presentades com a positives. L'exalçament de les virtuts de la dama en un grau extrem implica que aquesta dama, a diferència del comú de les dones, sí que és digna d'un amor pur i espiritual, ja que les seves qualitats són, fins i tot, equiparables a la divinitat en alguns casos. Ara bé, l'exaltació de les virtuts excepcionals de la dama no és l'únic camí a través del qual es pot bastir una imatge femenina digna de la forma d'amor més elevada. En el grup de poemes compresos entre els números XCII i XCVII, anomenats comunament «cants de mort», March experimenta amb una altra variant de la imatge de la dona, que li permet de reflexionar sobre el fenomen amorós des d'una perspectiva diferent. Aquests poemes tenen en comú el fet que estan dedicats a una amada morta, possiblement a la seva segona esposa, Joana Escorna. Pel seu tema, i pel caire cortès de les reflexions sobre l'amor que hi apareixen, els «cants de mort» poden ser emparentats amb el seu antecendent més immediat, el *planh* provençal, derivat, al seu torn, del *planctus* llatí.¹³ Tot i girar a

13. Per a un resum de la tradició elegíaca i la consolatòria, que formen el marc cultural en què s'inscriuen els «cants de mort», vegeu C. COHEN, «Les éléments constitutifs de quelques *planctus* des xe et xie siècles», *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 1, 1958, p 83-86; i S. C. ASTON, «The Provençal

l'entorn de l'amor, els «cants de mort» presenten unes característiques que els fan singulars respecte a la tradició lírica cortesa, i no només pel fet que l'objecte de l'amor sigui una dama morta, sinó també perquè la imatge de la dama comparteix protagonisme amb una sèrie de temes recurrents que són l'aportació més original de March a la tradició elegíaca: la vivència amorosa després de la mort de la persona amada, els diferents tipus d'amor i els efectes que la mort hi té, i el goig en el dolor.¹⁴ A diferència dels poemes dedicats a una dama viva, en els «cants de mort» la dama no és lloada.

Un dels motius que permeten la dignificació de la figura femenina en els «cants de mort» és el de la identificació de l'amant amb l'ésser de la dama. En alguns d'aquests poemes, l'amant es declara amoïnada pel destí de l'ànima de la dama morta, i se sent responsable dels pecats que ella hagi comès en vida i que, un cop morta, li podrien merèixer la damnació eterna (XCIV, vv. 129-132; XCVI, vv. 17-24 i 29-32). Aquesta incertesa sobre la sort de l'ànima de la dama li provoca un dolor que l'amant compara amb el d'aquell qui, ja mort, no sap el que Déu li depara. A través d'aquesta comparança en què l'amant es posa a la pell d'una persona que ja ha mort, fa un pas més enllà per identificar-se amb la dama: ell patirà tot el que ella hagi de patir, segons el que Déu en disposi («car vostre bé o mal a mi és dat;/del que haureu jo-n seré sofrent»; XCVI, vv. 1-8). La mort de la persona estimada desencadena una reflexió en l'amant que li fa situar la imatge de la dona en el discurs a un nivell equivalent al propi, i a través d'aquest camí arribem a una conjuntura textual en què les imatges masculina i femenina es troben en una relació d'equanimitat.

En diversos moments d'aquest grup de poemes, l'amant expressa el seu neguit perquè, un cop morta la dama, ell no ha sabut reaccionar davant d'aquest esdeveniment d'una manera digna: morint al seu torn.¹⁵ És un motiu

planh; II, the lament for a lady», *Mélanges offerts à Rita Lejeune, professeur à l'Université de Liège*, 2 vols., Gembloux, Duculot, 1969, vol. I, p. 57-65; també R. ARCHER, *Aproximació a Ausiàs March: Estructura, tradició, metàfora*, Barcelona, Empúries, 1996, p. 50-60.

14. Sobre l'originalitat dels «cants de mort» respecte a la tradició, vegeu M.-C. ZIMMERMANN, «Els "Cants de Mort" en l'obra d'Ausiàs March: el fracàs poètic i la desmitificació de l'escriptura», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes, XIV: Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, VI*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 299-327.

15. Aquest motiu ja apareixia, amb variacions, als *planhs* trobadorescos (S. C. ASTON, «The Provençal planh; II, the lament for a lady», p. 61; R. ARCHER, *Aproximació a Ausiàs March*, p. 68).

que ja apareix en el poema XCII, i que l'amant, en aquest cas, considera indicatiu d'un dolor menys intens del que correspon a l'ocasió (vv. 161-164). En el poema XCIII, però, l'amant sembla trobar una justificació per a aquest fenomen: si una persona no mor després de la mort de *son amic*, no és pas perquè no senti dolor, sinó perquè en aquest dolor hi ha una part de plaer (vv. 33-36). A mesura que avancem en la lectura d'aquest grup de poemes, veiem com la vida de l'amant un cop morta la dama és vista des d'una altra perspectiva. Ja no es considera indicatiu de poc dolor, sinó de poc amor: l'amant, amb un cert sentit de culpabilitat, admet que, si continua amb vida, el seu amor no deu ser prou fort. En el poema XCV, l'amant rememora el moment en què va veure com la dama perdia la vida, i admet que «[...] amor no'm té son dret, / que ab cor sencer ho posquí sostenir» (vv. 45-48). La idea que la vida de l'amant un cop morta la dama és signe d'un amor poc intens torna a aparèixer en el poema XCVII, aquest cop formulada amb rotunditat:

Morta és ja la que tant he amat,
mas jo són viu, veent ella morir;
ab gran amor no-s pot bé sofrir
que d'ella mort me pusca haver llunyat. (vv. 9-12)

I, més endavant, reprèn la idea quan afirma: «mas, puis no muir, de poca amor m'acús» (v. 56). En admetre que el seu amor no ha estat a l'altura de les circumstàncies, l'amant permet de veure en les seves autoacusacions un reconeixement implícit de la pròpia insuficiència com a amador i de la pròpia indignitat dins del cas que li ha tocat viure. El fet que aquestes inadequacions siguin incloses en el text i admeses pel mateix amador fa possible un deteriorament de la figura de l'amant respecte de la de la dama. Aquesta roman intocable perquè la dona ja és morta, mentre que la figura de l'amant s'empetiteix en la seva incapacitat de viure, o de morir, d'acord amb el seu ideal. Si bé no hi ha una interacció directa entre les figures de l'amant i de la dama, el resultat de la reflexió de l'amant ens situa en un pla no gaire diferent del que resultava de les lloances en grau extrem: per una banda tenim la figura de la dama, superior i inabastable; per l'altra banda, la figura de l'amant, inferior en la seva insuficiència per situar-se al costat de l'estimada en el pla textual. En l'apartat anterior, hem vist que un dels motius representatius dels efectes de l'exaltació de la figura femenina era la impossibilitat d'amar la dama com

la seva excel·lència ho mereixia. En aquest cas, hem arribat, a través d'un camí diferent, a un punt no gaire allunyat: l'amant és, aquí també, incapaç d'oferir en vida l'amor que cal per fer-se digne de la dama, i només amb la mort podria assolir un estat conseqüent amb el seu ideal amorós.

Gràcies als exemples que hem vingut comentant, hem pogut comprovar que la mort de la dama l'ha situada en un lloc preeminent del mapa textual. Ja sigui amb la potestat d'arrossegar l'amant en el destí de la seva ànima, ja sigui en l'altre món, on tot l'amor que l'amant li pugui oferir en vida mai no serà suficient, la mort ha posat la figura femenina en un nivell superior. Per quin mecanisme la mort actua com a exalçament de la figura de la dama? Cal tenir present que, a través de la mort, la dama perd una de les característiques essencials de la natura femenina: la carnalitat. Ja hem vist més amunt com, d'acord amb la tradició medieval, March considerava la dona com a esclava dels seus desitjos carnals, i aquest tret li impedia d'assolir el grau d'espiritualitat necessari per a conèixer «lo fin secret d'amor». Amb la mort, la dama es despulla del llast de la carn i pot esdevenir una figura digna de l'amor espiritual.¹⁶ La pèrdua del cos de la dama és, no obstant això, motiu de dol per a l'amant («ma carn se dol car sa natura ho mana,/perquè en la mort sos delits se perderen»; XCII, vv. 23-24). Tanmateix, es mostra conscient que el *voler* basat exclusivament en la carn no sobreviurà la dama per gaire temps («aquell voler que en ma carn sola-s causa,/si no és mort, no tardarà que muira»; XCII, vv. 41-42), perquè l'amor carnal no resisteix la mort del seu objecte (XCII, vv. 11-12 i 15-16; XCIV, vv. 105-112). En contrapartida, l'amor que viu independentment de la carn perdura més enllà de la mort («mas l'altra amor, de amistança pura,/après sa mort sa força gran li dura»; XCII, vv. 29-30). Al capdavant, la mort de la dama permet a l'amant de discernir els desitjos que, en vida d'ella, eren mesclats (XCIV, vv. 49-56), i li fa adonar-se que la presència corpòria de la dama li plantejava un obstacle per arribar a experimentar l'amor honest («ella vivint, la carn m'era rebel·le»; XCIV, vv. 103-120): així, afirma que «la mort mon voler gros termena» i que, un cop morta la dama, «l'honest voler en mi roman sens mescla» (XCIV, vv. 25-32). Amb la pèrdua del cos de la dama l'amant pot, finalment, aspirar amb èxit a sentir l'amor honest, i fins i tot arriba al punt d'afirmar –desafiant el potencial

16. V. FÀBREGA I ESCATLLAR, *Veles e vents: El conflicte eròtic a la poesia d'Ausiàs March*, Argent Viu 33, Lleida, Pagès, 1998, p. 39-41.

escepticisme del seu públic— que el seu amor per la dama, ara que és morta, és encara més gran que quan vivia (XCIV, v. 5).

Veiem, doncs, que March ens ofereix dues vies per arribar a la dignificació de la imatge femenina: una, l'exalçament de les virtuts de la dama en grau extrem; l'altra, la seva mort. En els casos sentimentals que March planteja en els «cants de mort», la dama és despullada de la seva naturalesa carnal, però no a través de l'exalçament de les seves virtuts excepcionals, sinó a través de l'eliminació del seu ésser físic. Tots dos processos de transformació ofereixen, com a resultat, la dignificació de la imatge de la dama, i fan possible que aquesta esdevingui objecte de l'amor honest, pur, espiritual.